

Journal of science

Lyon

N°74/2025

CONTENT

ECONOMIC SCIENCES

<i>Ramazanov S., Abbasov F., Islamova E., Karimova A., Mehdiyeva U.</i> INTRA-CORPORATE INNOVATIONS 3	<i>Taghiyeva G., Asgarova E., Asadova G., Kazimov Kh., Guliyeva Ya.</i> PROBLEMS OF THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC GROWTH AND SOCIAL WELFARE 14
<i>Farzaliyev E., Ibrahimova R., Guliyeva J., Jafarova K., Bayramov Yu.</i> IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE APPROACHES IN AGRO-INDUSTRIAL COMPLEXES OF AZERBAIJAN.....8	<i>Hamidov A., Mammadli G., Babayeva L.</i> FUTURE DEVELOPMENT DIRECTIONS OF FREE ENTREPRENEURSHIP AND COMPETITION IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN 21

HISTORICAL SCIENCES

<i>Mammadov J.</i> SHUSHA IN ISLAMIC CULTURE 27

JURISPRUDENCE

<i>Humbatov M.</i> IMPLEMENTATION OF AMNESTY AND PARDON INSTITUTIONS IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN IN 2011–2025 AND THEIR CHARACTERISTICS.....32

MEDICAL SCIENCES

<i>Khozhayev A., Kusainova F., Aldangarova G., Lee A., Aidinov R.</i> ENDOMETRIAL CANCER: THE COMPLEXITY OF THE PROBLEM 42

PHARMACEUTICALS

<i>Bandaliyeva A., Yusifova J., Huseynova A., Mammadli A.</i> HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF PHARMACEUTICAL PRODUCTS.....52

PHILOSOPHICAL SCIENCES

<i>Bekboev A., Karabukaev K., Zhailoobaeva A.</i> THINKING: PHILOSOPHICAL DISCOURSE 55

JURISPRUDENCE

IMPLEMENTATION OF AMNESTY AND PARDON INSTITUTIONS IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN IN 2011–2025 AND THEIR CHARACTERISTICS

Humbatov M.

Baku City, the Republic of Azerbaijan

2011–2025–Cİ İLLƏRDƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA AMNİSTİYA VƏ ƏFVETMƏ İNSTİTUTLARININ TƏTBİQİ VƏ ONLARIN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Hümbətov M.H.

Azərbaycan Respublikası, Bakı şəhəri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18481971>

Abstract

The amnesty and pardon acts adopted in the Republic of Azerbaijan in 2011–2025 are analyzed, their similar and different features are examined in comparison with the corresponding acts of previous years, the experience of applying both institutions in a number of countries is briefly touched upon, and proposals are made regarding the improvement of the existing legislation in this area, including the relevant norms in the Criminal and Penal Codes.

Xülasə

Azərbaycan Respublikasında 2011–2025-ci illərdə qəbul edilmiş amnistiya və əfvətmə aktları təhlil edilir, əvvəlki illərdəki müvafiq aktlarla müqayisədə onların oxşar və fərqli xüsusiyyətləri araşdırılır, qısa şəkildə bir sıra dövlətlərdə hər iki institutun tətbiqi təcrübəsinə toxunulur, bu sahədə mövcud qanunvericiliyin, o cümlədən Cinayət, Cəzaların İcrası məcəllələrindəki aidiyyəti normaların təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar təkliflər verilir.

Keywords: Republic of Azerbaijan, Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan, President of the Republic of Azerbaijan, Criminal Code, Code of Execution of Sentences, amnesty and pardon acts.

Açar sözlər: Azərbaycan Respublikası, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Cinayət Məcəlləsi, Cəzaların İcrası Məcəlləsi, amnistiya və əfvətmə aktları.

Azərbaycan Respublikasında amnistiya və əfvətmə institutları dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra müntəzəm olaraq tətbiq edilməyə başlanılmışdır. Mahiyyətə sözügedən aktlar bir-birinə oxşar olsalar da, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə (bundan sonra AR CM) uyğun olaraq amnistiyanın tətbiq dairəsi daha genişdir. Əfvətmədən fərqli olaraq amnistiya aktı ilə cinayət törətmiş şəxslər cinayət məsuliyyətindən, məhkumlar isə, əlavə cəzadan da azad edilə bilirlər.

Azərbaycan Respublikasında ilk amnistiya aktı 6 noyabr 1991-ci ildə qəbul edilmişdir. Həmin tarixdə cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad etmə ilə əlaqəli olmayan, yəni “Azərbaycan Respublikasının məhkəmələri tərəfindən müsadirə edilmiş və alınmış yaşayış evlərinin amnistiya qaydasında qaytarılması haqqında” digər bir Qanun da qəbul olunmuşdu. Sonrakı illərdə daha on beş amnistiya işiq üzü görmüşdür. Lakin amnistiya aktları 1996-cı ildən başlayaraq kifayət qədər əsaslandırılmaqla, yəni ölkədə real kriminogen durum, cinayətkarlığın dinamikası, qeydə alınan cinayətlərin növləri hərtərəfli təhlil edilərək, dövlətin və onun vətəndaşlarının maraqları nəzərə alınmaqla qəbul edilmişdir. Eyni zamanda, amnistiya qərarlarının hazırlanması prosesində məhkumların sayı, tərkibi, onların məhkum edildikləri maddələr, cəza müddətləri də ciddi şəkildə araşdırılmış, azad ediləcək şəxslərin ölkədəki sabitliyə və ictimai asayişə mümkün təsirləri nəzərdən keçirilmişdir. Əfvətmə aktlarının qəbulu təcrübəsi isə, 1995-ci ilin ikinci yarısından sonrakı dövrə təsadüf edir və onların

müntəzəm, yəni hər il imzalanması ənənəsi bilavasitə Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Cəmiyyətdə dövlət tərəfindən bağışlanma aktları kimi xarakterizə edilən hər iki hüquq institutu ilə əlaqədar ilk növbədə qeyd olunmalıdır ki, AR CM-də təsbit edilmiş cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad etmə, cəzanın yüngülləşdirilməsi ilə bağlı digər institutlardan fərqli olaraq, amnistiya və əfvətmənin tətbiqinin mümkünüyü ölkə Konstitusiyasının 95-ci və 109-cu maddələrində də öz əksini tapmış, həmin hüquqa malik dövlət hakimiyyəti orqanları, yəni Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi (bundan sonra Milli Məclis) və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda, vurğulanmalıdır ki, amnistiya və əfvətmə barədə qərarların qəbulunun müstəsna səlahiyyətlər olduğu baxımından 24 avqust 2002-ci ildə Əsas Qanunun 3-cü maddəsinə əlavə edilmiş yeni üçüncü hissəyə uyğun olaraq bir sıra digər məsələlərlə yanaşı, sözügedən aktlarla da bağlı Azərbaycan Respublikasında referendum keçirilməsinə məhdudiyət qoyulmuşdur.

Azərbaycan Respublikasındakı hüquq ədəbiyyatında, ilk növbədə Cinayət hüququ dərslərinə, AR CM-in kommentariyalarında [1, Səh. 594–599, 2, Səh. 187–190] aydınlıq gətirilməsinə, habelə, yeni cinayət qanunu qüvvəyə minənədək hüquq elmləri doktoru, professor X. Ələkbərovun cinayət məsuliyyətindən azad etməyə həsr edilmiş monoqrafiyasında amnistiya institutunun cinayət məsuliyyətindən azad etmənin bir növü kimi

araşdırılmasına baxmayaraq [3], amnistiya və əfvətmənin xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyi nəzərə alınaraq, sözügedən hüquq institutları S.N. Rzayevanın dissertasiya tədqiqatının predmeti olmuşdur [4]. Həmin hüquq institutlarının tarixləri, mahiyyətləri, mühüm əlamətləri, hüquqi təbiətləri, qəbulu prosedurları ətraflı təhlil edilməklə, onlara anlayış verilmiş, müvafiq qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinin nəzəri cəhətdən əsaslandırılmasına yönələn təkliflər irəli sürülmüş, habelə, hüquq ictimaiyyətinə amnistiya və əfvətmə ilə əlaqədar mükəmməl monoqrafiya təqdim olunmuşdur [5].

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Məhkəməsi də ölkənin Əsas Qanununa və digər qanunvericilik aktlarına istinadən amnistiya və əfvətmə aktlarının mahiyyətinə toxunmuş, onların qəbulu ilə əlaqədar nəzərə alınması vacib olan bir sıra tələbləri açıqlamışdır. Belə ki, Konstitusiyası Məhkəməsi 3 mart 2020-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 83.4-cü maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” Plenum qərarında qeyd etmişdir ki, amnistiya və əfvətmə hüquqi təbiətinə görə humanizm, mütənəsiblik prinsipləri və cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində konstitusiyası dəyərlərinin tarazlığı nəzərə alınmaqla, dövlət tərəfindən həyata keçirilən mərhəmət aktıdır. Bu konstitusiyası səlahiyyətinin həyata keçirilməsi, nəinki siyasi və iqtisadi məqsəduyğunluqdan, ilk növbədə ədalət və xeyirxahlığa olan inamdan, belə humanist addımın sosial şərtləndirilməsindən irəli gəlir. Bununla belə həmin səlahiyyətlər həyata keçirilərkən Konstitusiyada təsbit edilmiş insan hüquqlarının birbaşa qüvvəsi, sağlamlıq, mənəviyyət, ictimai asayişin qorunması, təhlükəsizlik və s. dəyərlərə xüsusi diqqət yetirilməlidir [6, Səh. 126].

Məhkəmədən kənar cəzadan azad etmə institutları olmasına baxmayaraq, beynəlxalq aktlar da amnistiyanın və əfvətmənin tətbiqini təşviq edirlər. Belə ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (bundan sonra – BMT) “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında” 16 dekabr 1966-cı il tarixli Paktın 4-cü maddəsində üzv dövlətlərə ölüm cəzasına məhkum edilmiş şəxslər də daxil olmaqla, məhkumlara amnistiya və əfvətmə aktlarının tətbiqini tövsiyə etmişdir. Eyni zamanda, Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzv dövlətlərdə insan hüquq və əsas azadlıqlarını təmin etmək məqsədi ilə Minsk şəhərində qəbul edilmiş, 26 may 1995-ci il tarixli “Hüquq və əsas azadlıqlar haqqında” Konvensiyanın 7-ci maddəsində milli qanunvericiliyə uyğun olaraq bütün məhkumların əfv edilməklə əlaqədar müraciət etmək hüququna malik olduqları vurğulanmışdır [7]. Əlavə olaraq BMT, Avropa Şurası amnistiya və əfvətmə aktlarından həbs yerlərinin, cəzaçəkmə müəssisələrinin yüklənməsinin qarşısının alınması, azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin sayının azaldılması və onların cəmiyyətə daha tez reintegrasiyası məqsədi ilə də istifadə olunmasını tövsiyə etmişlər. Belə ki, BMT-nin 14 dekabr 1990-ci il tarixli “Həbslə bağlı olmayan tədbirlərə dair minimal standart qaydaları (Tokio qaydaları)”nın 9.2-ci bəndində, Avropa Şurasının “Həbsxanaların dolması və azadlıqdan məhrum etmə yerlərində saxlanılanların sayının artması problemi haqqında” 30 sentyabr 1999-cu il tarixli R(99) 22 nömrəli Tövsiyəsinin 23-cü

bəndində amnistiya və əfvətmə aktlarından həbs edilmiş şəxslərin və məhkumların vaxtından əvvəl azad edilməsindən, onların sayının azaldılmasından əlavə, hüquqpozucularının azad cəmiyyətə normal qayıdışına səmərəli dəstək göstərən tədbir kimi də istifadə olunmasının vacibliyi də qeyd edilmişdir.

Sözügedən institutların mahiyyətini açıqlayan, qəbulu, tətbiqi qaydasını tənzimləyən ölkə qanunvericiliyi ilə əlaqədar ilk növbədə, amnistiya və əfvətmə məsələlərinin həlli qaydası haqqında Azərbaycan Respublikasının 29 iyul 1992-ci il tarixli Konstitusiyası Qanununu qeyd etmək lazımdır. Həmin qanun müstəqil Azərbaycan Respublikasında sabiq SSRİ-nin süqutu ilə əlaqədar 1992-ci il yanvarın 1-dək məhkum edilmiş şəxslərə münasibətdə amnistiya və bağışlama aktlarının tətbiqini nizamlamaq, hər iki aktın şamil ediləcəyi şəxslərlə bağlı məsələlərə aydınlıq gətirilməsi məqsədilə qəbul edilmişdir. Eyni zamanda, amnistiya ilə əlaqədar digər normalar AR CM-in 81-ci maddəsində, habelə, amnistiya aktlarının tətbiqinin məhdudlaşdırılması, yəni qadağan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının 24 fevral 1994-cü il tarixli xüsusi qanununda öz əksini tapmışdır. Amnistiyanın tətbiqini nizamlayan digər, xüsusi normativ hüquqi akt olmadığı səbəbindən Milli Məclis tərəfindən qəbul edilən hər bir amnistiyanın mətninə, bir qayda olaraq, onun şamil edildiyi şəxslərin dairəsi, həmin aktın tətbiqi qaydaları, müvafiq məhdudiyətlər, icraçıları, sənədin hüquqi qüvvəsi ilə bağlı müddəalar daxil edilir. Əfvətmə institutu ilə bağlı mövcud hüquqi baza isə, bir qədər genişdir. Belə ki, ilk növbədə ölkə Konstitusiyasının 65-ci maddəsində hər bir məhkumun əfv edilmək üçün müraciət etmək hüququ təsbit edilmişdir. Həmin hüquq Azərbaycan Respublikasının Cəzaların İcrası Məcəlləsinin (bundan sonra AR CİM) məhkumların əsas hüquqlarına həsr edilmiş 10-cü maddəsində də öz əksini tapmışdır. AR CM-in 82-ci maddəsi öz növbəsində əfvətmənin mahiyyətini və onun tətbiqi çərçivəsini açıqlamışdır. Eyni zamanda, əfvətmə institutunun həyata keçirilməsi proseduru müəyyən etmək məqsədilə dövlət başçısının 1995-ci il 4 may tarixli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bağışlama Məsələləri Komissiyası yaradılmışdı. Bir müddət sonra 19 iyun 2001-ci il tarixli Fərmanla sözügedən komissiyanın əvəzinə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Əfv Məsələləri Komissiyası yaradılmış, 19 fevral 2016-cı il tarixli Fərmanla isə onun yeni tərkibi təsdiq edilmişdir. Sonrakı illərdə komissiyanın tərkibində müəyyən dəyişikliklər aparılmışdır. Hazırda komissiya sədrdən, on altı üzvdən, katibdən ibarət tərkibdə fəaliyyət göstərir, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin sədrinə və Baş prokuroruna onun iclaslarında iştirak etmək tövsiyə olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti dövlətin Əsas Qanununda göstərilən müstəsna səlahiyyətinin 2000-ci ilin 1 sentyabrından qüvvəyə minmiş yeni cinayət qanunvericiliyi əsasında həyata keçirilməsini təmin etmək, müvafiq komissiyanın fəaliyyətini və əfvətmə proseduru təkmilləşdirmək məqsədi ilə 2001-ci il 19 iyul tarixli Fərmanla «Əfvətmə haqqında Əsasnamə»ni də təsdiq etmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyasının strukturundakı Hüquq mühafizə orqanları ilə iş şəbəkəsinin nəzdində

Əfv məsələləri sektoru da təşkil edilmişdir. Habelə, qeyd olunmalıdır ki, amnistiya və əfv etmə institutları ilə əlaqəli ümumi normalar Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində (bundan sonra AR CPM), AR CİM-in digər maddələrində də öz əksini tapmışdır.

Amnistiyanın əsas məqsədləri ilə əlaqədar qeyd etmək lazımdır ki, bu aktlar bir qayda olaraq, təhlükəlilik dərəcəsi yüksək olmayan, yəni böyük ictimai təhlükə törətməyən və az ağır cinayətlərə yol vermiş, barəsində təhqiqat, ibtidai istintaq aparılan şəxslərin cinayət məsuliyyətindən, habelə sözügedən cinayətlərə görə məhkum olunmuş şəxslərin cəzadan azad edilməklə, sonuncuların reabilitasiyasının və sosial adaptasiyasının tezləşdirilməsinə, məhkəmələrin, cəzaları icra edən müəssisə və orqanların işçi heyətinin xidmət yükünün, habelə, məhkumların, xüsusilə azadlıqdan məhrum edilmişlərin sayının azaldılmasına, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə, cəzaların, xüsusilə, azadlıqdan məhrum etmə cəzasının icrasına ayrılan dövlət vəsaitinə qənaət olunmasına xidmət edir. Tətbiq dairəsi amnistiyadan dəfələrlə az olan əfv etmə aktının əsas məqsədi isə, ilk növbədə, cəza çəkən bir qrup şəxslərin, onların ailə üzvlərinin, Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkilinin (Ombudsmanın), insan hüquqlarının müdafiəsi təşkilatlarının Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə ünvanlanmış müraciətləri əsasında bilavasitə müvafiq məhkumlara məxsus xüsusiyyətlər, yəni şəxsiyyətləri, səhhətləri, ailə vəziyyətləri, törətdikləri cinayətlərin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, cəza çəkdiyi müddət, həmin müddətdəki davranışları, habelə, bir sıra digər xüsusiyyətlər də nəzərə alınmaqla, onların cəzadan azad olunması və ya cəzalarının yüngülləşdirilməsi ilə əlaqədar fərdi qaydada bağlıdır. Əfv etmə, amnistiya aktı kimi humanizm, mərhəmət və insanpərvərlik prinsiplərinə əsaslanmaqla, ilk növbədə konkret məhkuma yönəlir. Fikrimizcə, hər iki bağlılaşma aktını mahiyyət etibarilə cinayət törətmiş şəxslərə və məhkumlara dövlət tərəfindən göstərilən etimadı özündə əks etdirən humanist addım, habelə sözügedən şəxslərə şamil olunan xüsusi imtiyaz kimi də xarakterizə etmək olar.

Yuxarıda istinad edilən dissertasiya və monoqrafiyada Azərbaycan Respublikasında 1991–2010-cu illərdəki amnistiya və əfv etmə aktları ilə bağlı məsələlər ətrafı tədqiq edilməklə, geniş məlumat verildiyi nəzərə alınaraq, sonrakı, yəni 2011–2025-ci illərdə qəbul edilmiş sözügedən hər iki növ aktların təhlili, onların oxşar və fərqli xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi, bu sahədə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinin hələ də aktualıq kəsb etdiyi baxımından, onlar tərəfindən araşdırma predmeti seçilmişdir. Nəzərdən keçirilən dövrdə, yəni son on beş il ərzində Milli Məclis tərəfindən dörd, yəni 2013, 2016, 2021 və 2025-ci illərdə müvafiq olaraq Azərbaycan xalqının Ümummillə lideri Heydər Əliyevin 90 illiyi, Respublika günü, 8 Noyabr–Zəfər Günü, Konstitusiyaya və Suverenlik İli münasibəti ilə amnistiya aktları qəbul edilmişdir. Sözügedən aktların hazırlanması prosesində yuxarıda göstərilən xüsusiyyətlər yenə diqqətdə olmuş, qərar layihələri yekun olaraq cəmiyyətin, o cümlədən, cinayətlərdən zərərçəkmiş

şəxslərin maraqları da nəzərə alınmaqla, mükəmməl hüquqi sənəd kimi Milli Məclisə təqdim edilmişdir. Həmin amnistiyalardan ikisinin yalnız məhkumlara, digərlərinin, yəni 2021 və 2025-ci il amnistiya aktlarının isə, məhkumlarla yanaşı, müvafiq qərar qüvvəyə minənədək barəsində istintaq və məhkəmə icraatı aparılan şəxslərə də şamil edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2013–2021-ci illərdəki amnistiya aktlarının əsas icraçısı ölkənin cəza-icra sisteminin işini təşkil edən və ona rəhbərliyi həyata keçirən Ədliyyə nazirliyi olmuşdur. Həmin aktların icrasının dürüst və mütəşəkkil qaydada tətbiqinin təşkili, həvalə edilmiş vəzifələrin konkretləşdirilməsi, məsul şəxslərin müəyyən olunması, daimi nəzarətin həyata keçirilməsi və müəyyən edilmiş müddətlərdə yekunlaşdırılmasının təmini məqsədilə Ədliyyə nazirliyi tərəfindən geniş və əhatəli tədbirlər planları hazırlanmış, onlar nazirliyin kollegiyası tərəfindən təsdiq edilərək, icraya yönəldilmişdir. Nazirliyin Penitensiar, İcra, sonradan, yəni 2017-ci ilin sonundan fəaliyyətə başlamış Probasiya xidmətlərində, habelə, cəzaçəkmə müəssisələrində amnistiya qərarlarının icrası ilə bağlı xüsusi komissiyalar yaradılmışdır. Amnistiya aktlarının icrası prosesində daxil olmuş şikayətlərə baxılması məqsədilə nazirlikdə xüsusi monitorinq qrupu təşkil olunmuş və bütün müraciətlər nəzarətə götürülməklə, qısa müddətdə araşdırılmış və nəticələrinə uyğun olaraq zəruri tədbirlər görülmüşdür. Amnistiyaların icrası prosesi Ədliyyə nazirliyinin rəhbərliyinin daim nəzarətində olmuş, ayda bir dəfədən az olmayaraq ümumiləşdirilərək məruzə edilmiş, onların tətbiqi vəziyyəti barədə məlumatlar media vasitəsi ilə ölkə vətəndaşlarının nəzərinə çatdırılmışdır. Eyni zamanda, ölkənin Baş Prokurorluğu, onun aidiyyəti strukturları, müvafiq məhkəmələr, hərbi hissələrinin komandanlığı, habelə, 2021-ci ilin amnistiya aktının tətbiqi zamanı istintaq orqanları, həmin qərarların icrasının fəal iştirakçısı olmuş, qanunvericiliklə və amnistiya aktları ilə üzərlərinə qoyulmuş vəzifələri layiqincə yerinə yetirmiş, sözügedən hər üç amnistiya qərarının müəyyən olunmuş vaxtda, tamlıqla və qüsursuz yekunlaşmasına öz töhfələrini vermişlər. 19 dekabr 2025-ci il tarixli amnistiya aktının da icraçıları dəyişməmiş, sözügedən əsas icraçısı tərəfindən tədbirlər planını özündə əks etdirən aidiyyəti əmr imzalanmış, onun da yuxarıda göstərilən qurumlar tərəfindən mütəşəkkil qaydada və müvafiq zaman çərçivəsində təmin ediləcəyi də heç bir şübhə doğurmur. Belə ki, ölkənin Ədliyyə Nazirliyinin ilkin məlumatına əsasən amnistiya qərarının icrasına başlandığı qısa müddət ərzində, yəni 22 dekabr 2025-ci il tarixdən 7 yanvar 2026-cı il tarixinədək Penitensiar və Probasiya xidmətləri üzrə (Naxçıvan MR da daxil olmaqla) artıq 3 min 846 məhkum barəsində tətbiq olunmuşdu [8].

Araşdırılan son dörd amnistiyanın, 1991–2009-cu illərdə qəbul edilmiş digər on iki müvafiq aktla müqayisəli təhlili ilə onların oxşar və fərqli cəhətləri müəyyən edilmişdir. Amnistiyaların oxşarlığı aşağıdakılarla xarakterizə edilir:

– onlar, bir qayda olaraq, Azərbaycan dövləti və xalqı üçün əziz, tarixi əhəmiyyət kəsb edən əlamətdar hadisələrə, günlərə həsr edilmişdir. Eyni zamanda,

9 iyun 1993-cü il tarixli amnistiya qanununun tətbiq dairəsi kifayət qədər məhdud olmaqla, xüsusi məqsəd daşımış, yəni onun yalnız Gəncə şəhərində 1993-cü il 4–10 iyun tarixlərində baş vermiş məlum hadisələrdə iştirak etmiş şəxslərə tətbiqi nəzərdə tutulmuşdu;

– aktların təşəbbüskarları Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və Heydər Əliyev Fondu olmuşdur;

– yalnız bir kateqoriya məhkumlara, yəni hərbi cinayətlər törətmiş şəxslər barəsində tətbiq edilmiş 17 oktyabr 1997-ci il tarixli Qərar istisna olmaqla, onlar bir qayda olaraq, böyük ictimai təhlükə törətməyən və az ağır cinayətlər törətmiş, habelə, həmin əməllərə görə AR CM-in 42-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əsas cəza növlərinə məhkum edilmiş şəxslərə şamil edilmişdir. Eyni zamanda qeyd olunmalıdır ki, bir sıra hallarda cəza müddətinin sonuna az, əsasən altı ay qalmış ağır və xüsusilə ağır cinayətlərə görə məhkum edilmiş şəxslərə də amnistiya aktı tətbiq edilmişdir. Lakin AR CM-in 81-ci maddəsi ilə amnistiyanın ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmiş şəxslərə də tətbiqinə məhdudiyət qoyulmasa da, sözügedən məhkumlara amnistiya aktlarının şamil edilməsi nəzərdə tutulmamışdır;

– məhkumlardan əlavə, barəsində cinayət icraatı aparılan şəxslərə də tətbiqi təsbit olunmuşdur (2021 və 2025-ci ilin amnistiyaları);

– bəzi məhdudiyətlər nəzərə alınmaqla, təyin edilmiş cəzanın növündən və müddətindən asılı olmayaraq, bir qrup məhkumların, yəni Azərbaycan Respublikasının suverenliyinin və ərazi bütövlüyünün qorunması uğrunda aparılan döyüş əməliyyatlarında iştirak etmiş, sabiq SSRİ-nin, habelə, Azərbaycan Respublikasının orden və medalları ilə təltif edilmiş, 1990-cı il 20 Yanvar faciəsində əlil olmuş şəxslər və ya şəhid olmuş şəxslərin yaxın qohumlarının, Xocalı soyqırımında əlil olmuşların, bu zaman həlak olmuş və ya xəbərsiz itkin düşmüş şəxslərin yaxın qohumlarının, qadınların, yetkinlik yaşına çatmayanların, habelə himayəsində yetkinlik yaşına çatmayan uşaqları olanların və bir sıra digər kateqoriyalı məhkumların cəzadan azad edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. 2025-ci ilin amnistiya aktına yuxarıda sadalanan şəxslərin siyahısına əlavə olaraq Vətən müharibəsində və 2023-cü ilin sentyabr ayının 19–20-də keçirilmiş antiterror əməliyyatında iştirak etmiş şəxslər, həmin əməliyyatda həlak olmuş və itkin düşmüş şəxslərin yaxın qohumları da daxil edilmişdir;

– cərimə növündə cəzaya məhkum edilmişlərə fərqli yanaşma tətbiq edilmiş, yəni, törədilmiş cinayətin ağırlıq dərəcəsi, təyin edilmiş və ödənilməmiş məbləğdən asılı olaraq, habelə, məhkum qadınlara daha imtiyazlı münasibət sərgilənmişdir;

– digər dövlətlərin ərazisində cinayət törətdiklərinə görə məhkum edilmiş və Azərbaycan Respublikasında cəza çəkən ölkə vətəndaşlarına da şamil olunması nəzərdə tutulmuşdur;

– ölkə vətəndaşlarından əlavə, Azərbaycan Respublikasında cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmuş, habelə məhkum edilmiş əcnəbi vətəndaşlara və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə də tətbiqi təsbit edilmişdir;

– əsas cəzadan azad edilən bir qrup şəxslərin əlavə cəzadan da azad edilməsi mümkün hesab olunmuşdur (2021-ci il amnistiyası);

– cəzanı çəkməkdən azad edilmiş bir qrup məhkumun üzərindən məhkumluğun götürülməsi nəzərdə tutulmuşdur (2021-ci il amnistiyası);

– icra edilməsi qaydası, yəni proseduru, habelə, onların tətbiqini həyata keçirən müəssisə və orqanların dairəsi dəyişməmişdir;

– tətbiqinə qoyulmuş məhdudiyətlər, 15 iyul 1992-ci il tarixli amnistiya aktı istisna olmaqla, demək olar ki, eyni olmuşdur. Məsələn, amnistiyanın maddi ziyanı tam ödəməmiş, təhlükəli və ya xüsusilə təhlükəli residiv yaradan cinayətlərə görə məhkum edilmiş və ya 2000-ci il sentyabrın 1-dək qüvvədə olmuş AR CM-nə əsasən xüsusi təhlükəli residivist hesab olunmuşların, 1991-ci il oktyabrın 18-dən sonra amnistiya və ya əfv etmə aktları ilə qəsdən törədilmiş cinayətlərə görə cəzaçəkmə müəssisələrində azadlıqdan məhrum etmə cəzasını çəkməkdən azad edilmiş və yenidən qəsdən cinayət törətmiş, cəzaçəkmə müəssisələrində və ya intizam xarakterli hərbi hissədə cəza çəkərkən, habelə, həbs yerlərində saxlanılarkən qəsdən cinayət törətmiş şəxslərə tətbiqinə qadağa qoyulmuşdur. Eyni zamanda, 15 iyul 1992-ci il tarixli amnistiya aktı, məhkəmə tərəfindən əvvəllər xüsusi təhlükəli residivist hesab edilmiş və həmin vaxtda cəzalarını xüsusi rejimli islah-əmək müəssisəsində çəkən məhkumlara da tətbiq edilmiş və onlar ciddi rejimli müəssisəyə keçirilmişlər. Müvafiq qərar, ilk növbədə, həmin dövrdə ölkədə xüsusi rejimli islah-əmək müəssisəsinin olmadığı və sabiq SSRİ dövlətinin süqutu ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası vətəndaşı olan bir qrup xüsusi təhlükəli residivist hesab olunmuş məhkumun cəzalarını çəkmək üçün Azərbaycana qaytarılması ilə bağlı yaranmış problemin həlli məqsədi daşımışdır;

– tətbiq müddətləri dörd ay müəyyən edilmiş və sözügedən ilk üç qərar həmin vaxt çərçivəsində yekunlaşdırılmışdır. 2025-ci il amnistiyasının da icra müddəti dörd ay müəyyən olunmuşdur. Eyni zamanda, 6 noyabr 1991-ci il tarixli amnistiyanın tətbiqi müddəti iki dəfə artırılmışdı. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Milli Şurasının qərarına əsasən həmin amnistiya aktının icra müddəti əvvəlcə 28 may 1992-ci ilədək, sonradan Milli Məclisin qərarı ilə isə, 1992-ci ilin iyul ayının 29-dək uzadılmışdı. Müvafiq qərarların qəbulu Azərbaycan Respublikası məhkəmələri tərəfindən məhkum edilmiş, lakin cəzasını sabiq SSRİ-yə daxil olan respublikaların ərazisində çəkən məhkumlar barədə sənədlərin vaxtında göndərilməməsi və həmin şəxslərə amnistiyanın tətbiqinin təmin edilməsi ilə əlaqədar olmuşdur;

– Azərbaycan Respublikasının 24 fevral 1994-cü il tarixli qanununda nəzərdə tutulmuş cinayətləri, yəni 1990-cı il yanvarın 19–20-də Bakı şəhərinə Sovet qoşunlarının qanunsuz yeridilməsi ilə əlaqədar törədilmiş cinayətlərdə, Xocalı soyqırımının baş verməsində, Azərbaycan Respublikası torpaqlarının erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilməsində təqsirli olan şəxslərə münasibətdə tətbiqinə qadağa qoyulmuşdur;

– AR CİM-in 175–177-ci maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq, cəza çəkməkdən azad edilmiş şəxslərin sosial adaptasiyası, onlara zəruri yardımlar göstərilməsi

ilə bağlı aidiyyəti dövlət orqanlarına tapşırıqlar verilmişdir;

– qərarların icrası ilə əlaqədar aidiyyəti dövlət orqanları tərəfindən geniş maarifləndirmə tədbirləri aparılmış, müntəzəm olaraq onların gedişatı ilə bağlı ictimaiyyətə müxtəlif formatlarda və media vasitəsi ilə məlumatlar təqdim edilmişdir;

– bir qayda olaraq, qərarların tətbiqi, xüsusilə azadlıqdan məhrum edilmiş məhkumların cəzadan azad edilməsi proseduru ictimaiyyətin iştirakı ilə və təntənəli şəkildə həyata keçirilmişdir.

Sözügedən amnistiya aktlarının əvvəlki amnistiyalardan müəyyən fərqli cəhətləri də olmuşdur ki, bununla əlaqədar aşağıdakılar qeyd edilməlidir:

– onlar yalnız Milli Məclisin vahid qərarları şəklində verilmişdir. Eyni zamanda, 1991–1993-cü illərdəki ilk üç amnistiya aktı qanunlar kimi təsdiq olunmuş, onlardan tətbiqi üzrə əlavə olaraq qanunvericilik orqanının müvafiq qərarları da qəbul edilmişdir. Məlumat məqsədilə bildirilir ki, bir sıra dövlətlərdə amnistiyalar qanunlarla elan edilir;

– icrası prosesində onlara dəyişikliklər və ya əlavələr olunmamış, habelə, tətbiqinin şərhilə əlaqədar əlavə qərarlar qəbul edilməmişdir. Belə ki, “Azərbaycan Demokratik Respublikasının 74 illiyi münasibətilə amnistiya verilməsi haqqında” 15 iyul 1992-ci il tarixli Qanunun tətbiqi ilə bağlı Milli Məclisin 14 oktyabr tarixli qərarı ilə sözügedən amnistiyayanın bəzi maddələrilə əlaqədar izahlar verilmiş, 27 oktyabr 1992-ci il tarixli Qanunla isə, ona dəyişikliklər və əlavələr edilərək, tətbiqinə qoyulmuş məhdudiyyətlərin dairəsi bir qədər genişləndirilmişdir;

– qərarların qəbul edilmə intervallarının, yəni onlar arasındakı müddətlərin artması müşahidə olunmuşdur. Belə ki, əgər 1991–2009-cu illərdə, yəni on səkkiz ildə on iki, yəni orta hesabla hər il yarım ərzində bir qərar qəbul edilmişdisə, son on beş il ərzində (2011–2025-ci illərdə) isə dörd, yəni təxminən hər dörd ildə bir qərar qəbul edilmişdir;

– qərarların tətbiq dairəsi ardıcıl olaraq artırılmış, şamil edilməsi nəzərdə tutulan şəxslərin siyahısı genişləndirilmişdir;

– tətbiq olunmuş şəxslərin sayı artmış, yəni 10 min 40 nəfərdən (2013-cü il) 17 min 267 nəfərə (2021-ci ilin amnistiyasında) kimi yüksəlmişdir. 19 dekabr 2025-ci il tarixli amnistiyanın da əhatə dairəsi genişləndirilərək, ümumilikdə onun iyirmi minə yaxın təqsirləndirilən şəxsə və məhkuma şamil ediləcəyi gözlənilir. Sözügedən sonuncu bağışlanma aktı Azərbaycan Respublikasının müstəqillik tarixinin ən böyük amnistiyası kimi qəbul edilir [9].

– azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmiş şəxslərin, xüsusilə cəzasının çəkilməmiş hissəsi azaldılan məhkumların sayı xeyli artmışdır. Belə ki, 2013 və 2016-cı illərin amnistiyaları ilə müqayisədə 2021-ci ildəki qərarla cəza müddəti azaldılmış azadlıqdan məhrum edilmiş məhkumların sayı beş dəfədən çox olmuşdur. 2025-ci il amnistiyası ilə də azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmiş şəxslərin, habelə cəzasının çəkilməmiş hissəsi azaldılan məhkumların sayının yenə də xeyli artacağı gözlənilir;

– Azərbaycan Respublikasının 24 fevral 1994-cü il tarixli qanununda nəzərdə tutulmuş şəxslər istisna olmaqla, törədilmiş cinayətin növündən və

təsnifatından, habelə çəkilməmiş cəza müddətindən asılı olmayaraq, azadlığın məhdudlaşdırılması, intizam xarakterli hərbi hissədə saxlama cəzalarına məhkum edilmiş bütün şəxslərin cəzadan azad edilməsi nəzərdə tutulmuşdur (2025-ci ilin amnistiyası);

– təyin edilmiş cəzanın digər, daha yüngül cəza növü ilə əvəz edilməsi ilə əlaqədar müddəalara rast gəlinməmişdir. Əvvəlki amnistiya aktlarında sözügedən əvəz etmə halları nəzərdə tutulmuşdu. Belə ki, 6 noyabr 1991-ci il tarixli amnistiyada azadlıqdan məhrum edilmiş bir qrup məhkumun cəzasının əməyə mütləq cəlb edilməklə şərti azad etmə ilə əvəz olunması təsbit edilmişdi. Eyni zamanda, 6 may 2003-cü il tarixli amnistiya aktına əsasən isə, azadlıqdan məhrum edilmiş bir qrup məhkumun, habelə, həmin cəzaya məhkum edilmiş müddətli həqiqi hərbi xidmət hərbi qulluqçularının çəkilməmiş cəza müddətləri, müvafiq olaraq azadlığın məhdudlaşdırılması və intizam xarakterli hərbi hissədə saxlama ilə əvəz edilmişdi;

– tətbiqi ilə bağlı zərurət yarandığı hallarda, onu icra edən müəssisə və ya orqanın müraciəti əsasında “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq izahlar verilməsi vəzifəsi Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinə tapşırılmışdır (2021 və 2025-ci ilin amnistiyaları).

– əvvəlki illərdə qəbul olunmuş qərarlardan fərqli olaraq, 2025-ci ilin amnistiya aktında alkoqolizmdən, narkomaniyadan və ya zöhrəvi xəstəliklərdən məcburi müalicə təyin olunmuş şəxslər barəsində amnistiyanın tətbiq edilməsinə dair müvafiq müddəalar öz əksini tapmamışdır. Belə yanaşma müvafiq şəxslərə amnistiyanın şamil edilməsi prosesində müəyyən sualların yaranmasına zəmin yaradacaqdır. Fikrimizcə, əvvəlki amnistiya qərarlarında olduğu kimi sonuncu amnistiya qərarının mətninə də qeyd olunan aidiyyəti bəndin, yaxud alkoqolizmdən, narkomaniyadan və ya zöhrəvi xəstəliklərdən məcburi müalicənin cəzadan azad edildikdən sonra müvafiq qanunvericiliyə uyğun olaraq, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 28 iyul 2023-cü il tarixli “Azərbaycan Respublikası Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 17.1, 17-1.1, 17-1.5 və 17-1.6-cı maddələrinin Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 93-1.1-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” Qərarı [10] nəzərə alınmaqla, həyata keçirilməsi ilə bağlı müvafiq müddəanın daxil edilməsi məqsədəuyğun olardı. Eyni zamanda, nəzərə almaq lazımdır ki, sözügedən amnistiyanın 36-cı bəndində qərarı tətbiq edən müəssisə və ya orqanın müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin Plenumuna amnistiyanın tətbiqi ilə bağlı qarşıya çıxan məsələlərlə üzrə izah vermək səlahiyyəti verilmişdir.

2013, 2016 və 2021-ci illərdə qəbul edilmiş üç amnistiyanın icrasının yekunları ilə bağlı rəsmi məlumatlara istinadən, onlar ümumilikdə 38 min 238 şəxsə tətbiq edilmişdir. Həmin şəxslərin 12 min 340 nəfərini azadlıqdan məhrum etmə, 11 min 256 nəfərini islah işləri, 6 min 212-ni cərimə, 4 min 846-nı (onlardan, 2 min 837 məhkumun cəzasının çəkilməmiş hissəsi bir il müddətinə azaldılmışdır) azadlığın məhdudlaşdırılması növündə cəza çəkən məhkumlar təşkil etmişdir. Habelə, 2 min 675 nəfər cinayət

törətmiş şəxs barəsində amnistiya tətbiq edilərək, istintaq orqanları tərəfindən cinayət təqibinə xitam verilmiş və ya həmin şəxslərin təyin edilmiş cəzadan azad edilməsini nəzərdə tutan məhkəmələrin ittiham hökmü çıxarılmışdır. Eyni zamanda, sözügedən amnistiya aktları şərti məhkum edilmiş, cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad olunmuş, cəzasının icrası təxirə salınmış 580, ictimai işlər növündə cəza təyin olunmuş 224 məhkum barəsində tətbiq edilmişdir. Həmin qərarlar, ümumilikdə 1 min 894 qadına, 238 yetkinlik yaşına çatmayanlara, 123 intizam xarakterli hərbi hissədə cəza çəkənə, habelə 172 əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan məhkuma da samil edilmişdir [11, 12, 13]. Qeyd olunmalıdır ki, 1996–2021-ci illərdə qəbul edilmiş on iki amnistiya aktı 135 mindən artıq təqsirləndirilən şəxs və məhkuma şamil olunmuş, ümumən cəzaçəkmə müəssisələrindən 32 mindən çox məhkum azad edilmişdir [14]. Eyni zamanda, 1991–1993-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında qəbul edilmiş ilk üç amnistiya, təxminən iyirmi mindən çox şəxsi əhatə etmişdir [15]. Beləliklə, Azərbaycan Respublikasında 1991–2021-ci illər ərzindəki on beş amnistiya aktı təxminən yüz altmış minə yaxın təqsirləndirilən şəxsə və məhkuma tətbiq olunmuşdur. 2025-ci ilin dekabr ayının 19-da qəbul edilmiş qərar da nəzərə alınmaqla, müstəqillik illərində ölkədə amnistiya aktları tətbiq edilmiş şəxslərin sayı yüz səksən min nəfərə çatacaqdır.

Xüsusi olaraq vurğulanmalıdır ki, digər dövlətlərlə müqayisədə Azərbaycan Respublikasında qəbul edilmiş amnistiya aktlarının sayı daha çoxdur. Araşdırmalar göstərdi ki, bir sıra sabiq SSRİ respublikalarında da amnistiya aktları daha tez-tez qəbul edilir. Belə ki, 1991–2025-ci illər ərzində Özbəkistanda, Türkmənistanda, Qırğızistanda iyirmidən çox, Tacikistanda on altı, Rusiya Federasiyasında 1992–2015-ci illərdə on dörd (son on il ərzində amnistiya olmamışdır), Qazaxıstanda isə, on bir amnistiya aktı qəbul edilmişdir. Eyni zamanda, bir sıra dövlətlərdə, xüsusilə Avropada amnistiya aktlarına, ictimaiyyətin heç də həmişə müsbət olmayan münasibəti ilə əlaqədar, ehtiyatla yanaşılır və onlar müstəsna hallarda, habelə, məhdud sayda şəxslərə tətbiq olunmaqla qəbul edilir. Belə ki, Polşada məhkumlarla əlaqədar sonuncu amnistiya aktı 1989-cu ildə verilmiş, Avstriyada isə, son belə qərar 2002-ci ildə qəbul edilmiş və cəmi 426 məhkumu əhatə etmişdi [16, 17]. Çexiya Respublikasında 1993–2025-ci illər ərzində cəmi üç, yəni 1993, 1998 və 2013-cü illərdə amnistiya aktları elan olunmuşdur [18]. Belə vəziyyət, əksəriyyət Avropa dövlətlərində azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin sayının o qədər də böyük olmadığı və cəzaçəkmə müəssisələrində sıxlıq probleminin müşahidə edilməməsi ilə də əlaqədardır.

Əfvətmə aktları ilə əlaqədar aparılmış təhlil göstərdi ki, 1995–2025-ci illər ərzində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 71 fərman və sərəncamları ilə 10 min 162 məhkum əfv edilmiş, onların böyük əksəriyyəti cəzaçəkmə müəssisələrindən azad olunmuşdur. Araşdırılan 2011–2025-ci il illərdə isə, dövlət başçısı tərəfindən 23 əfvətmə Sərəncamı imzalanmış, həmin humanist aktlar ümumən 5 min 030 məhkumu əhatə etmişdir. Onlardan:

– müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmişlər – 4 min 602 nəfər, digər alternativ cəza növlərinə məhkum edilmişlər – 428 nəfər;

– ehtiyatsızlıqdan törədilmiş cinayətlərə görə məhkum edilmişlər – 1 min 206 nəfər;

– azadlıqdan məhrum etmə cəzasının müddətinin çəkilməmiş hissəsinin yarısı azaldılmışlar – 438 nəfər;

– qadınlar – 196 nəfər;

– xəstə, əlil və ahıl məhkumlar – 178 nəfər;

– ömürlük azadlıqdan məhrum edilmişlər – 12 nəfər;

– yetkinlik yaşına çatmayanlar – 3 nəfər olmuşdur.

Əfvətmə tətbiq olunmuş yetkinlik yaşına çatmayanların sayının məhdud olması, fikrimizcə, ölkədə azadlıqdan məhrum etmə cəzasını çəkən həmin məhkumlarının sayının daim çox az olması ilə bağlıdır [19, Səh. 29]. Eyni zamanda, həmin əfvətmə aktları ilə əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan 241 məhkum bağışlanmışdır (onlar arasında qadın məhkumlar da olmuşdur). Əfv edilmiş əcnəbi məhkumlar arasında Azərbaycan Respublikası ilə həmsərhəd olan dövlətlərin, yəni İran İslam Respublikasının, Gürcüstanın, Türkiyənin, Rusiya Federasiyasının, habelə, Pakistanın, Çin Xalq Respublikasının, Nigeriyanın, Əfqanıstanın vətəndaşları daha çox olmuşdur.

Əfvətmə aktları cəzaları icra edən cəzaçəkmə müəssisələri, icra, 2018-ci ildən başlayaraq probasiya qurumları tərəfindən qısa müddətdə, yəni bağışlanma barədə sərəncamın imzalanmasından sonrakı gün ərzində Milli Məclisin deputatlarının, Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkilinin (Ombudsmanın), onun nümayəndələrinin, Əfv Məsələləri Komissiyasının və Ədliyyə nazirliyi yanında fəaliyyət göstərən İctimai Şura üzvlərinin, habelə hüquq müdafiəçilərinin, vətəndaş cəmiyyəti və media təmsilçilərinin, məhkumların yaxın qohumlarının iştirakı ilə icra edilmişdir. Cəzaçəkmə müəssisələrindən azad edilən şəxslərə AR CİM-in 175–177-ci maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq hüquq və vəzifələri izah edilmiş, onlara qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş yardımlar göstərilmişdir. Əfvətmə, habelə amnistiya aktları ilə cəzadan azad edilmiş əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan məhkumlar mövcud qanunvericiliyə uyğun qaydada Azərbaycan Respublikasının hüddudlarından kənara çıxarılmışlar.

Araşdırma göstərdi ki, Azərbaycan Respublikasında əfvətmə tətbiq edilmiş məhkumların sayı digər, o cümlədən qonşu dövlətlərlə müqayisədə nəzərəcərpacaq dərəcədə çoxdur. Belə ki, Rusiya Federasiyasında 2002-ci ildə əfv edilmiş məhkumların sayı 283 nəfər olmuşdusa, sonradan xeyli azalaraq, il ərzində cəmi 2–7 nəfər təşkil etmişdir [20, c. 37]. 2024-cü il ərzində Rusiya Federasiyasında 8 Mart qadınlar günü münasibətilə 52 qadın məhkum əfv edilmişdir [21]. Avropada əfvətmə aktları ilə əlaqədar formalaşmış mənfi ictimai rəylə bağlı onların da qəbuluna məhdud yanaşma sərgilənir. Belə ki, Çexiya Respublikasında 1993–2024-cü illər ərzində ölkənin dörd prezidenti tərəfindən cəmi 1 min 689 məhkum əfv edilmişdir [22]. Macarıstanda 2005–2023-ci illərdəki dövrdə il ərzində əfvətmə tətbiq edilmiş məhkumların sayı cəmi qırx və daha az olmuşdur [23]. Eyni zamanda,

Macarıstanda 2023-cü ildəki əfvətmə aktı ilə pedifiliya, yəni yetkinlik yaşına çatmayanlar barədə seksual xarakterli hərəkətlərlə bağlı cinayəti gizlətməyə görə üç il dörd ay müddətinə azadlıqdan məhrum edilmiş məhkumun cəzanın çəkilməmiş hissəsindən azad edilməsi parlamentdəki müxalifət partiyalarının nümayəndələrinin, habelə, ölkə əhalisinin ciddi və mənfi reaksiyasına səbəb olmuş, bununla əlaqədar 2024-cü ilin fevralında ölkənin prezidenti xanım Katalin Novak, habelə, Ədliyyə naziri vəzifələrindən istefa vermişlər. Yaranmış vəziyyətlə əlaqədar Macarıstan hökuməti pedifiliya cinayətlərinə görə məhkum edilmiş şəxslər barəsində əfvətmənin tətbiqinə məhdudiyət qoyulması məqsədilə ölkə Konstitusiyasına dəyişiklik edilməsi ilə əlaqədar parlamentə müraciət etmişdir [24]. Qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycan Respublikasında olduğu kimi Özbəkistan, Türkmənistan prezidentləri tərəfindən də əfvətmə aktlarının daha tez-tez imzalanması halları da müşahidə edilir.

2011–2025-ci illərdəki əfvətmə aktlarının təhlili göstərdi ki, onlar əvvəlki illərdə qəbul edilmiş aktlarla bir sıra oxşarlığa malikdirlər. Belə ki, sözügedən əfvətmə aktları, bir qayda olaraq:

- Azərbaycan Respublikası üçün əhəmiyyət kəsb edən əlamətdar hadisələr və günlərlə bağlı olmuşdur;
- azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərə daha çox tətbiq edilmişdir;
- ağır və xüsusilə ağır cinayətlərə görə məhkum edilmiş, o cümlədən ən sərt cəzaya–ömürlük azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərə də şamil olunmuşdur;

- məhkumun cəmiyyətdən təcrid edilməsi ilə bağlı olmayan cəzalara məhkum edilmiş şəxslər, habelə müxtəlif kateqoriyalı məhkumlar, yəni qadınlar, yetkinlik yaşına çatmayanlar, əlillər, xəstələr, ahıllar, əcnəbi və vətəndaşlığı olmayanlar da bağışlanmışdır;

- yalnız bir məhkumun əfv edilməsi ilə müşayiət edilən 31 avqust 2012-ci il və 11 sentyabr 2017-ci il tarixli iki sərəncam imzalanmış, onlardan sonuncu əfvətmə aktı ilə əcnəbi vətəndaş bağışlanmışdır. 1999-cu və 2003-cü illərdə də yalnız bir məhkumun bağışlanması ilə əlaqədar əfvətmə aktları qəbul edilmişdi;

- hərbi qulluqçulara tətbiq edilən hərbi xidmət üzrə məhdudlaşdırma və intizam xarakterli hərbi hissədə saxlama cəzalarına məhkum edilmiş şəxslərə tətbiq edilməmişdir. Fikrimizcə, belə vəziyyət, ilk növbədə ölkədə sözügedən cəza növlərinə, xüsusilə intizam xarakterli hərbi hissədə saxlama tətbiq edilən şəxslərin sayının kifayət qədər az olması ilə əlaqədardır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına əsasən 2022–2024-cü illərdə 761 hərbi qulluqçuya hərbi xidmət üzrə məhdudlaşdırma cəzası tətbiq edilmişdir. Eyni zamanda, göstərilən illər ərzində cəmi 75 hərbi qulluqda olan şəxsə intizam xarakterli hərbi hissədə saxlama cəzası təyin olunmuşdur [25, Səh. 92]. 2011–2016-cı illərdə sözügedən cəzalara məhkum edilmiş hərbi qulluqçuların sayı daha az olmuşdur [26, c. 207–208]. Lakin yuxarıda göstəriləyi kimi, hər iki cəzaya məhkum edilmiş hərbi qulluqçulara əfvətmədən fərqli olaraq amnistiya aktları daim tətbiq edilmişdir. Yaranmış vəziyyət müvafiq məhkumlar arasında

əfvətmə institutu və ondan faydalanmağın mümkünlüyü barədə maarifləndirmə işinin zəif aparılmasını göstərir.

Eyni zamanda, sözügedən əfvətmə aktlarının əvvəlki illərdəki aktlarla müqayisədə aşağıda göstərilən fərqli xüsusiyyətləri də müəyyən edilmişdir. Belə ki,

- həmin aktlar yalnız sərəncamlarla verilmişdir;

- Əfv məsələləri komissiyasının işinin təşkilinə diqqət artırılmışdır (onun iclasları, sənədlərinə baxılmış məhkumların sayı barədə mediada müntəzəm məlumatlar verilir), müvafiq işlərə baxılması prosesində bağışlanmaya namizədlərə dair bütün sənədlər daha ətraflı şəkildə nəzərdən keçirilir;

- Əfv məsələləri komissiyasına təqdim edilən sənədlərin, xüsusilə məhkumun cəza müddətindəki davranışını əks etdirən xasiyyətnamənin məzmununa tələb artırılmış, cəzanı icra edən müəssisə və orqanların rəhbərliyinə sözügedən sənəddə qeyd olunması zəruri hesab olunan məlumatların daha geniş açıqlanması tövsiyə edilmişdir;

- il ərzində imzalanmış sərəncamların sayı azalmışdır. Belə ki, 2018–2025-ci illərdə hər il yalnız əfvətmə sərəncamı imzalanmışdır. Əvvəlki illərdə isə, il ərzində əfvətmə aktlarının sayı iki–beş arası olmuşdur;

- əfvətmə tətbiq edilən məhkumların sayı artmışdır. Belə ki, əgər 1995–2010-cu illərdə imzalanmış 48 əfvətmə sərəncamı ilə 5 min 132 məhkum bağışlanmışdısa, 2011–2025-ci illərdə qəbul edilmiş 23 sərəncamla 5 min 30 məhkum əfv edilmişdir;

- bir sərəncamla əfv edilənlərin də sayı artmışdır. Belə ki, 2023-cü ildə əfvətmə tətbiq edilən şəxslərin siyahısına–801 nəfər (Heydər Əliyevin 100 illiyi ilə bağlı), 2018-ci ildə–634, 2021-ci ildə–625 məhkum daxil edilmişdir. Belə ki, əvvəlki illərdə, yəni 18 oktyabr və 27 dekabr 1995-ci il tarixli fərmanlarla əfv edilmiş məhkumların maksimal sayı, müvafiq olaraq 608 və 578 nəfər təşkil etmişdir;

- qadın məhkumların, azadlıqdan məhrum etmə ilə bağlı olmayan cəzalara məhkum edilmiş şəxslərin sayı, habelə, cəzanın çəkilməmiş hissəsinin azaldılması halları artmışdır;

- əvvəllər cəzasını çəkmiş bir şəxsin məhkumluğu götürülmüşdür (2024-cü ildə);

- xüsusi kateqoriyalı məhkumlara tətbiqi nəzərdə tutulmuş bir sərəncam imzalanmışdır. Belə ki, 2020-ci ildə koronavirus (COVID–19) pandemiyası dövründə yoluxmaya daha həssas və yaşı 65-dən yuxarı olan azadlıqdan məhrum edilmiş 176 məhkum, onlardan on biri qadın olmaqla, əfv edilərək cəzalarını çəkməkdən azad edilmişdir. Həmin bağışlanma aktına oxşar, lakin yalnız iki kateqoriya məhkumlara, yəni hərbi xidmət keçməkdən–hərbi çağırışdan və səfərbərlikdən boyun qaçırmış, habelə, hərbi məhkəmələr tərəfindən azadlıqdan məhrum edilmiş 608 şəxsin əfv edilməsi ilə əlaqədar 18 oktyabr 1995-ci il tarixli fərmanı göstərmək olar. Eyni zamanda, BMT-nin Narkotik və Cinayətkarlıqla Mübarizə İdarəsinin (UNODC) 2020-ci ilin mart ayındakı məlumatına əsasən, koronavirus (COVID–19) pandemiyası dövründə cəzaçəkmə müəssisələrində müvafiq xəstəliklə əlaqədar mümkün risklərin azaldılması, yəni azadlıqdan məhrum etmə yerlərində saxlanılan şəxslərin, habelə orada çalışan

işçi heyətinin sağlamlığının qorunması məqsədilə dünyanın on beşdən çox ölkəsi, yəni Amerika Birləşmiş Ştatları, Avstraliya, Argentina, Böyük Britaniya, Hindistan, İran, Kanada, Kolumbiya, Mərakeş, Sudan və digərləri bir qrup məhkumun azad edilməsi ilə əlaqədar əfvətmə aktları yox, amnistiya barədə qərarlar qəbul etmişlər [27]. Lakin bu amnistiya aktları yaşı ilə bağlı koronavirus (COVID-19) infeksiyasına tutulma ehtimalı yüksək olan ahıl məhkumlardan əlavə, müəyyən məhdudiyyətlərlə, yəni törədilmiş cinayətlərin xarakteri, ağırlıq dərəcəsi nəzərə alınmaqla, azadlıqdan məhrum edilmiş digər şəxslərə də şamil edilmişdir. Həmin amnistiya aktlarının əsas məqsədləri sırasında koronavirus (COVID-19) pandemiyası ilə əlaqədar baş verə biləcək fəsadların minimallaşdırılmasından əlavə, məhkumların sayının azaldılması, cəzaçəkmə müəssisələrində mövcud sıxlığın aradan qaldırılması da olmuşdur.

Yuxarıda göstərilənlərə istinadən qeyd edə bilərik ki, müasir Azərbaycan dövlətində, kifayət qədər qədim tarixə malik olan, humanistliyi, insanpərvərliyi, mərhəmətliyi ilə seçilən, cəmiyyətin, cinayətlərdən zərərçəkmişlərin və bağışlanan şəxslərin maraqları balanslaşdırılmaqla qəbul edilmiş, cinayət törətmiş, habelə, məhkum edilmiş şəxslərə yol verdikləri səhv addımı düzgün qiymətləndirməklə, azad həyata daha tez qovuşmaq kimi imkanı təqdim edən amnistiya və əfvətmə aktları özünə məxsus yer tutmuş, gözəl və təqdir edilən bir ənənəyə çevrilmişdir. Təhlil göstərir ki, həmin bağışlanma aktlarının böyük mənfi sosial nəticələri olmamış, cəzadan, xüsusilə azadlıqdan məhrum etmə yerlərindən azad edilmiş şəxslər ictimai asayiş üçün ciddi təhlükə yaratmamış, bilavasitə onlarla bağlı ölkədə cinayətkarlığın artması halları müşahidə edilməmişdir. Qəbul olunmuş amnistiya və əfvətmə aktları ölkə vətəndaşları, hüquq ictimaiyyəti, habelə, beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən daim müsbət qarşılanmışdır. Onlarla bağlı mediada narahatlıq və mənfi münasibət bildirilməsi faktları da müşahidə edilməmişdir. Sözügedən humanist akrlardan bəhrələnməmiş şəxslərin böyük hissəsi dövlətin onlara göstərdiyi inamdan düzgün nəticə çıxarmış, azad şəraitdə qanuna itaətli davranışları ilə öz həyatlarını davam etdirmiş və yeni cinayətlərə yol verməmişlər. Müvafiq rəsmi statistika aparılmasa da, cəzanı icra edən müəssisə və orqanlarda uzunmüddətli fəaliyyətimizə əsaslanaraq qeyd edə bilərik ki, Azərbaycan Respublikasında barəsində amnistiya və əfvətmə aktları tətbiq edilmiş şəxslər arasında cinayətlərin residivi o qədər də yüksək olmamışdır. Qeyd olunanlar, eyni zamanda amnistiya və əfvətmə aktları ilə azad edilən şəxslərə dövlət tərəfindən qayğı və yardımlar göstərilməsi, onların azad cəmiyyətə daha asan adaptasiyası ilə bağlı kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi, hüquqmühafizə orqanlarının ölkədə cinayətkarlığı ciddi nəzarətdə saxlaması ilə də sıx əlaqədardır. Habelə, qeyd olunmalıdır ki, sözügedən aktların ardıcıl tətbiqi ölkədə məhkumların, xüsusilə, azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin sayının azalmasına, cəzanı icra edən müəssisə və orqanların fəaliyyətinin daha səmərəli təşkilinə, işçi heyətinin iş yükünün optimallaşmasına, cəzaçəkmə müəssisələrində məhkumlar tərəfindən rejim qaydalarına riayət edilməsinə və yol verilmiş

pozuntuların sayının aşağı düşməsinə də əlverişli zəmin yaratmışdır.

Yuxarıda göstərilənlərə istinadən, Azərbaycan Respublikasında amnistiya və əfvətmə aktlarının qəbulu ilə əlaqədar formalaşmış müsbət təcrübəni, onun pozitiv nəticələrini nəzərə alaraq, cəmiyyətdə bəyənələn gözəl ənənənin davam etdirilməsi məqsədəuyğun olardı. Eyni zamanda, amnistiya və əfvətmə aktları ilə bağlı qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsini, mövcud normativ aktlara bir sıra dəyişikliklərin olunmasını da vacib hesab edirik. Bu məqsədlə, aşağıdakılar təklif olunur.

1. Hüquqi dövlətlərdə hüquq subyektlərinin, o cümlədən dövlət hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyətlərinin müvafiq hüquqi çərçivədə tənzimlənməsinin vacibliyini, ölkə Konstitusiyasında nəzərdə tutulmuş hüquq və vəzifələrin həyata keçirilmə mexanizmlərinin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə çoxsaylı qanunların qəbulunu nəzərə alaraq, amnistiya və əfvətmə aktlarının da tətbiqi ilə bağlı prosedurların xüsusi qanunlarla, yaxud bir qanunla nizamlanmasını məqsədəuyğun hesab edirik [28, c. 33, 29, c. 82]. Düşünürük ki, Əsas Qanunla təsbit olunmuş, ictimai təhlükəli əməllərdən zərər çəkmiş şəxslərin, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmiş və məhkumların, habelə ümumilikdə, ölkə vətəndaşlarının maraqlarına toxunan müstəsna, yəni bağışlanma ilə əlaqədar hüquqdan da istifadənin qaydası və həddi qanunla müəyyən edilməlidir. Belə yanaşma bir sıra dövlətlərdə müzakirə edilmiş, bəzilərinə isə, müvafiq qanunların qəbulu ilə yekunlaşmışdır. Belə ki, amnistiya və əfvətmə aktlarının hazırlanması, qəbulu meyarlarının qanunvericiliklə tənzimlənməsi ilə əlaqədar qonşu Rusiya Federasiyasında alimlər tərəfindən müxtəlif illərdə təkliflər verilmiş, habelə müvafiq qanun layihələri də təqdim olunmuşdur [30, c. 39, 31, c. 57, 32, c. 68, 33, c. 26]. Ukrayna dövləti amnistiya və onun tətbiqi ilə əlaqədar 1 oktyabr 1996-ci ildə xüsusi qanun qəbul etmişdir. Həmin qanunda amnistiyanın anlayışı, növləri, tətbiq dairəsi, qəbul edilmə müddəti və digər məsələlər öz əksini tapmışdır [34]. Habelə, Qırğızstan Respublikasında da "Amnistiyanın əsasları və onun tətbiqi qaydaları haqqında" 20 yanvar 2017-ci il tarixli Qanun qəbul edilmişdir. On bir maddədən ibarət olan həmin qanuna amnistiyanın anlayışı, qəbul müddəti, tətbiq dairəsi, strukturu və məzmunu, cəzadan azad edilmə imkanları, şamil olunmayan şəxslərin siyahısı və cinayətlərin növləri, icra müddəti, aktı tətbiq edən subyektlər, yarana biləcək ziddiyyətlərin həlli qaydası ilə bağlı normalar daxil edilmişdir [35]. İstinad edilən qanun 1 yanvar 2019-cu il tarixdən qüvvəyə minmişdir. Azərbaycanda amnistiya və əfvətmə ilə bağlı təklif edilən qanun layihəsinin hazırlanmasının məqbul hesab edildiyi təqdirdə, yuxarıda göstərilən mövcud hüquqi bazaya, xüsusilə, özünü təcrübədə doğrultmuş Əfvətmə haqqında Əsasnaməyə, amnistiya ilə əlaqədar digər ölkələrdəki qanunlara, habelə göstərilən müvafiq qanun layihələrinə də istinad oluna bilərdi. Eyni zamanda, BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığının 2009-cu ildəki "Münaqişədən sonrakı dövlətlərdə hüququn aliliyinin təmini mexanizmləri. Amnistiyalar" məcmuəsində öz əksini tapmış tövsiyələrin də nəzərə alınması məqsədəuyğun olardı [36].

2. Amnistiya aktlarının bir qayda olaraq, məhkumlardan əlavə, sözügedən aktlar qüvvəyə mindiyi günədək cinayət törətmiş və barəsində icraat aparılan şəxslər barəsində də tətbiq edilməsi ədalətli olardı. Belə təklif Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin sabiq hakimi, əməkdar hüquqşünas M. Ağazadə tərəfindən də irəli sürülmüşdür. O, hesab edir ki, məsələnin belə qoyuluşu amnistiyanın mahiyyəti və tətbiqi ilə bağlı cinayət-hüquq nəzəriyyəsinin müddəaları ilə də üst-üstə düşür. Bu zaman həm təqsirləndirilən şəxslər, həm də məhkumlar dövlətin həyata keçirdiyi humanist tədbirdən bərabər şəkildə yararlanmaq imkanı əldə edirlər. Belə yanaşma, yəni təhqiqat və ibtidai istintaq orqanları işçilərinin iş yükünün azalmasına, müvafiq fəaliyyətlə əlaqədar dövlət vəsaitinə qənaət edilməsinə də səbəb ola bilər [36, Səh. 8]. Göstərilən mövqeyi biz də düzgün hesab edirik və onunla razı olduğumuzu bildiririk. Müsbət haldır ki, son iki, yəni 2021 və 2025-ci il amnistiyalarının məhkumlardan əlavə təqsirləndirilən şəxslərə də tətbiqi nəzərdə tutulmuşdur.

3. AR CM-nin 81-ci və 82-ci maddələrində amnistiya və əfv etmə aktlarının tətbiqi zamanı cəzanın çəkilməmiş hissəsinin daha yüngül cəza növü ilə əvəz edilməsi nəzərdə tutulsa da, təcrübədə belə imkandan çox az istifadə edilir. Xüsusilə, son bir necə amnistiya, habelə, əksəriyyət əfv etmə aktlarına cəzanın çəkilməmiş hissəsinin daha yüngül cəza növü ilə əvəz edilməsi ilə bağlı bənd daxil edilməmişdir. Hesab edirik ki, cinayət qanununun müvafiq maddələrində təsbit edilmiş sözügedən imkandan, xüsusilə amnistiya aktlarında da fəal istifadə edilməsi, bağışlanan şəxslərin əhatə dairəsinin genişləndirilməsinə, habelə, yuxarıda göstərilən məqsədlərə daha səmərəli nail olmağa əlverişli zəmin yarada bilər.

4. Amnistiya və əfv etmə aktlarının qəbulu zamanı AR CM-də nəzərdə tutulmuş cəzadan azad etmənin digər institutlarından, yəni cəzanın şərti məhkum etmə və şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə ilə əvəz edilməsindən də istifadə olunması məqsədəuyğun olardı. Belə tətbiq zamanı müvafiq müddət ərzində yenidən cinayət törətmiş müvafiq şəxslərə cəzanın AR CM-in 67-ci maddəsinə uyğun olaraq hökmlərin məcmusu üzrə təyini ilə bağlı müddəanın da nəzərdə tutulması, sözügedən aktlara əsasən azad olunan məhkumlar üçün yeni ictimai təhlükəli əməllərə yol verilməsindən kifayət qədər çəkindirici amil rolunu oynaya bilər. Belarus Respublikasının, Türkmənistanın, Özbəkistanın, habelə, Amerika Birləşmiş Ştatlarının, Böyük Britaniyanın cinayət qanunvericiliyinə müvafiq müddəalar daxil edilmişdir.

5. Əfv etmənin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müstəsna hüququ olduğunu nəzərə alaraq, ömürlük azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin cəzalarının iyirmi beş ildən çox olmayan müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə əvəz edilməsi yanaşı, həmin məhkumların birbaşa cəzadan azad olunması imkanının da AR CM-də nəzərdə tutulmasını məqsədəuyğun hesab edirik. Belə qayda ölkə başçısını müxtəlif əsaslara görə cəzanı çəkməkdən azad edilməsi məqsədəuyğun hesab edilən ömürlük azadlıqdan məhrum edilmiş məhkumun cəzasının ilkin olaraq müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə əvəz olunması, sonradan cəzadan azad edilməsi ilə

əlaqədar yeni əfv etmə sərəncamının imzalanması məcburiyyətindən azad edə bilər. Qeyd olunmalıdır ki, təcrübədə belə hallara rast gəlinmişdir.

6. Əfv etmə aktı ilə məhkumun əlavə cəzadan azad edilməsi imkanının qanunda nəzərdə tutulmasını da məqsədəuyğun hesab edirik. Belə ki, müxtəlif əsaslarla azadlıqdan məhrum etmə cəzasından azad edilmiş bir qrup məhkumun müəyyən fəaliyyət növü ilə məşğul olmaq hüququndan, yaxud nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququndan məhrum etmə ilə əlaqədar əlavə cəzasının mövcudluğu, onlara uzun müddətli cəmiyyətdən təcrid edilmədən sonra özlərinin və ailələrinin ehtiyaclarını ödəmək məqsədilə malik olduqları ixtisas və ya fəaliyyət ilə əlaqədar əməklə məşğul olmalarına mane olur, belə hallar nəticə etibarlı ilə arzu olunmayan nəticələrə də gətirib çıxara bilər. Fikrimizcə, amnistiya aktı ilə tətbiqinin mümkün olduğunu, ölkənin Əfv etmə məsələləri komissiyasının səmərəli fəaliyyətini, müvafiq şəxslərə fərdi yanaşmaqla, onlar barədə toplanmış materialların kifayət qədər diqqətlə öyrənilməsi təcrübəsini nəzərə alaraq, müvafiq şəxslərin əlavə cəzadan da azad edilməsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin mövcud müstəsna səlahiyyət dairəsinin genişləndirilməsi və bununla bağlı ölkənin cinayət qanununa aidiyyəti dəyişiklik edilməsi məqsədəuyğun olardı. Hazırda Belarus Respublikasının, Qazaxıstanın, Özbəkistanın, Moldovanın, Ukraynanın, Tacikistanın, Türkmənistanın Cinayət məəcəllələrində əfv etmə aktı ilə əlavə cəzadan azad etmə də nəzərdə tutulmuşdur.

7. Hərbi qulluqçulara tətbiq edilən hərbi xidmət üzrə məhdudlaşdırma və intizam xarakterli hərbi hissədə saxlama cəzalarına məhkum edilmiş şəxslərin də əfv edilməsi ilə əlaqədar məsələyə də diqqətin artırılmasını vacib hesab edirik. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, 1995–2025-ci illərdə imzalanmış çoxsaylı əfv etmə aktlarında sözügedən cəzalara məhkum edilmiş şəxslərin hər hansı bir şəkildə bağışlanması nəzərdə tutulmamışdır. Halbuki, AR CM-in 82-ci maddəsində müvafiq məhdudiyət yoxdur. Eyni zamanda, Əfv etmə haqqında Əsasnamənin 8.1-ci bəndinə əsasən, göstərilən cəzalara məhkum edilmiş şəxslər, hökm qanuni qüvvəyə mindikdən sonra əfv edilmək üçün dövlət başçısına müraciət edə bilərlər. Buna görə də müvafiq məhkumlara ölkənin Əsas Qanununda, habelə AR CİM-in 10-cu maddəsində təsbit edilmiş və onların əsas hüquqları sırasına daxil olan dövlət başçısına bağışlanmaq barədə müraciət etmək imkanı ilə bağlı müvafiq hərbi hissələrin komandanlığı tərəfindən ətraflı məlumatın verilməsi əhəmiyyət kəsb edir.

8. AR CPM-də, AR CİM-də amnistiya və əfv etmə aktları ilə bağlı azad edilməyə çox cüzi şəkildə toxunulmuşdur, belə yanaşmanı məqbul və kifayət hesab etmirik. Fikrimizcə, hər iki bağışlanma aktının icrası ilə bağlı, yəni onun icraçılarının vəzifələrini, tətbiqi ilə bağlı ardıcılığı, müddətləri və müvafiq prosesdə rast gəlinən çətinliklərin həllini nizamlayan yeni normaların müəyyən edilməsi və göstərilən hər iki məəcəlləyə əlavə olunması məqsədəuyğun olardı.

Sonluqda vurğulamaq istərdik ki, tərəfimizdən təqdim edilmiş təkliflərin bir hissəsi yuxarıda istinad edilmiş S.N. Rzayevanın dissertasiya işində və monoqrafiyasında [3, Səh. 386, 4, 389–391] da öz

əksini tapmışdır. Təkliflərin müsbət qəbulu zamanı yeni qanun layihələrinin və yaxud vahid layihənin hazırlanması, habelə, AR CM-in 81-ci, 82-ci, AR CPM-in 515-ci maddələrinə dəyişikliklər, habelə, AR CİM-in 170-ci maddəsinin adında və mətnində dəyişikliklər edilməsi, yaxud həmin məcəlləyə yeni normanın əlavə olunması zərurəti yaranacaqdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Səməndərov F. Y. Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslük. "Diqesta" Bakı, 2002. 736 s.
2. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin kommentariyası. // F. Y. Səməndərovun elmi redaktəsi ilə. Bakı, "Hüquq ədəbiyyatı", 2001. 952 s.
3. Аликперов Х. Д. Освобождение от уголовной ответственности: (уголовно-правовые аспекты). М., 1999. 126 с.
4. Rzayeva Səkinəxanım Nəhməd qızı. Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyi üzrə amnistiya və əfvətmə məsələləri: hüquq elm. namiz. ... dis. avtoreferatı: 12.00.08. Azərbaycan Respublikası Təhsil nazirliyi. Bakı Dövlət Universiteti. Bakı, 2009. 26 s.
5. S.N. Rzayeva. Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququnda amnistiya və əfvətmə məsələləri. Bakı, "Hüquq ədəbiyyatı". 2011. 336 s.
6. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Məlumatı. Bakı. 2021. № 1, Səh. 123–142.
7. <https://eccis.org/page/11326/konvencii-sodruzestva-nezavisimyh-gosudarstv-o-pravah-osnovnyh-svobodah-celoveka-26-maa-1995-g-minsk>.
8. <https://az.trend.az/azerbaijan/society/4139263.html>.
9. "Azərbaycan" qəzeti, 2025, 20 dekabr, № 268 (10013), Səh. 5.
10. <https://constcourt.gov.az/az/decision/1374>.
11. "Ədliyyə" qəzeti, 2013, № 09 (115), Səh. 1.
12. "Ədliyyə" qəzeti, 2016, № 10 (152), Səh. 8.
13. "Ədliyyə" qəzeti, 2022, № 03 (216). Səh. 7.
14. <https://bizim.media/az/cemiyyet/44762/amnistiyaya-dusen-insanlarin-sayi-156-min-nefere-catdi-humanizmin-tarixi/https://bizim.media/az/read/44762/>.
15. <https://sesqazeti.az/news/social/1054114.html>.
16. <https://ru.belsat.eu/81068318/chto-takoe-amnistiya-i-kak-ona-prohodit-v-belarusi>.
17. <https://www.kommersant.ru/doc/955805>.
18. <https://420on.cz/news/politics/28226-nechasotmena-amnistii-klausu-postavit-pod-sommenie-i-amnistii-gavela>.
19. Hübətov M. H. Azərbaycan Respublikasında yetkinlik yaşına çatmayanlara cinayət cəzalarının təyin edilməsinin və onların cəzalarının icrasının xüsusiyyətləri // Journal Annali d'Italia, 2025. № 71, pp. 21–32.
20. Селиверстов В. И. Рассмотрение ходатайств о помиловании в Российской Федерации: новации 2020 г. // Пенитенциарная наука. 2021. Т. 15. № 1(53). С. 33–42.

21. <http://kremlin.ru/acts/news/copy/73623>.
22. <https://ruski.radio.cz/ne-dlya-vsego-sushchestvuyut-paragrafy-pervye-chetyre-pomilovaniya-prezidenta-8824370>.
23. <https://www.rbc.ru/politics/10/02/2024/65c7a7289a7947e3f59c2851>.
24. <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/19954637>.
25. Azərbaycan rəqəmlərdə. Statistik məcmuə. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı, 2025. 194 s.
26. Гумбатов М. Г. Наказание в виде ограничения по военной службе и содержания в дисциплинарной воинской части в Азербайджанской Республике // Уголовно-исполнительное право, 2017. Т. 25 (1–4), № 2, С. 206–209.
27. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/COVID-19/20-02217_Position_paper_RU.pdf.
28. Гумбатов М. Г. Перспективы развития уголовно-исполнительного законодательства Азербайджанской Республики // 10 лет Уголовно-исполнительному кодексу Российской Федерации. Сборник материалов Международной научно-практической конференции. 22–23 ноября 2007 г. Академия ФСИН России. 2007. Часть 1, С. 30–36.
29. Уголовно-исполнительное право Российской Федерации и Азербайджанской Республики. Общая часть: учебник для бакалавриата и специалитета // Под редакцией А. П. Скибы и М. Г. Гумбатовой. Рязань. Академия ФСИН России, 2023, 342 с.
30. Марогулова И. Л. Федеральный закон об амнистии и помиловании. (Проект) // Уголовное право. М.: ЗАО «Бизнес-школа» Интел–Синтез, 1998, № 2. С. 37–40.
31. Вырастайкин В. В. Акту об амнистии–форму федерального закона // Российская юстиция. 2001. № 2. С. 56–57.
32. Михлин А. С., Селиверстов В. И. Проект Федерального закона «О помиловании» // Криминологический журнал, 2002. № 3. С. 65–68.
33. Левашова О. В. Амнистия и помилование как поощрительные нормы уголовного права России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тамбов. 2007, 29 с.
34. Малышев В. С. Нормативно-правовое обеспечение применения амнистии в Украине. // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. 2013, № 2 (58), С. 77–79.
35. <https://cbd.minjust.gov.kg/4-2332/edition/1194156/ru>.
36. https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Amnesties_ru.pdf.
37. Ağazadə Müzəffər. Son amnistiya aktlarının fərqli xüsusiyyətləri. // "Azərbaycan vəkili", 2017, XIII nömrə. Səh. 2–8.

Journal of science

Lyon

The journal was founded in 2019 to promote scientific work in the world community and increase the scientific value of each article published in the journal.

CONTACT US FOR MORE INFORMATION Journal of science. Lyon 2025
info@joslyon.com <https://www.joslyon.com/>